

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. О. М. ГОРЬКОГО»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

Відділ наукової інформації та бібліографії

Бібліографічні ідеї та технології

Аналітичний огляд

(IV квартал 2014 р.)

**м. Запоріжжя
2014**

Четвертий випуск аналітичного огляду за 2014 рік знайомить з існуючими стандартами, а також тенденціями поновлення правил бібліографічного опису; шляхами вирішення проблем з ідентифікацією та пошуком конкретного документа в Інтернеті за допомогою бібліографічних посилань на віртуальні документи; подкастингом - одним із засобів просування бібліотечного сервісу та корисними книжковими веб-сервісами та соціальними мережами для пошуку та відбору дійсно якісної та корисної літератури.

* * *

Наразі в Системі стандартів з інформаційно-бібліотечної та видавничої справи (СІВВС) діють декілька стандартів, присвячених бібліографічному опису. У статті Г. П. Калініної *“Развитие стандартов на библиографическое описание”* (Библиография. - 2014. - № 4) пропонується ознайомлення з існуючими стандартами та з тенденціями поновлення правил бібліографічного опису.

Базовим стандартом з бібліографічного опису є ГОСТ 7.1-2003 “Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила” (в Україні має відповідну назву ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”), який діє на практиці більше 10 років (в РФ).

ГОСТ 7.1-2003 було розроблено як узагальнюючий стандарт, завданням якого було регламентування опису усіх видів документів на будь-яких носіях, а також груп документів та складових частин документів. Ділянка його призначення має обмеження тільки для бібліографічних посилань (їх складання регламентується іншим стандартом).

Новації ГОСТу 7.1-2003 торкалися, як теоретичних висновків та узагальнень, так і методологічних вирішень проблем бібліографування. Запроваджено такі нові елементи, як загальне позначення матеріалу; специфічне позначення матеріалу; альтернативний номер для ідентифікації документа; ключова назва; відомості про умови доступу до об'єкта.

З прийняттям ГОСТу 7.1-2003 було чітко розмежовано заголовок запису та опис, які розглядалися як окремі елементи бібліографічного запису. Складання заголовку регламентується стандартом ГОСТ 7.80-2000 “Библиографическая запись. Заголовок. Общие требования и правила составления”.¹

Для визначеного кола спеціалістів видавничої галузі на основі ГОСТу 7.1-2003 було розроблено стандарт 7.0.9-2009 “Библиографическое обеспечение издательских и книготорговых процессов. Общие требования”. Стандартом встановлено склад, загальні вимоги та правила складання бібліографічного запису, який використовується у видавничій справі та книжковій торгівлі, а також інформаційно-технологічні процеси обміну електронною та книготорговельною інформацією. Стандарт розповсюджується на бібліографічні записи, які складаються, як для традиційних (друкованих) видань (макети анотованих карток, бібліографічні списки та покажчики, прайс-листи тощо), так і для електронних записів, які використовуються у комп'ютерних технологіях. Стандарт пропонує оптимальний набір обов'язкових та факультативних елементів.

¹ Роз'яснення див.: Бібліографічні ідеї та технології. - 2009. - Вип. 3. - С. 5-12.

Фактично, ГОСТ 7.0.9-2009 — єдиний стандарт системи СІБВС, в якому зібрано все про підготовку повноцінного бібліографічного запису: від заголовка до анотації та класифікаційних індексів, без альтернативних рекомендацій.

Для завершеності комплексу стандартів з бібліографування також було розроблено стандарт, який стосується бібліографічних посилань — ГОСТ Р 7.0.5-2008 “Библиографическая ссылка. Общие требования и правила составления”.² Стандарт також базується на ГОСТі 7.1-2003. За основу покладено вітчизняну видавничу практику з урахуванням відповідних положень міжнародних стандартів.

ГОСТ Р 7.0.5-2008 встановив загальні вимоги та правила складання бібліографічних посилань: основні види, структуру, склад, розташування у документах на будь-яких носіях. До речі, його введення дещо послабило жорстку регламентацію ГОСТу 7.1-2003 з набором обов'язкових елементів опису, та дозволило складати більш лаконічні записи в посиланнях згідно єдиної методики наведення відомостей, не порушуючи при цьому вітчизняних традицій бібліографування.

Ще один стандарт, який регламентує складання бібліографічного опису для особливих документів ГОСТ Р 7.0.11-2011 “Диссертация и автореферат диссертации. Структура и правила оформления” також базується на ГОСТі 7.1-2003.

Практичні вимоги впливають на правила бібліографічного опису, стандарти не являють собою щось незмінне, навпаки, вони повинні бути динамічними та відповідати сучасним досягненням науково-технічного прогресу.

² Роз'яснення див.: Бібліографічні ідеї та технології. - 2012. - Вип. 2. - С. 39-46.

Перегляд базового діючого ГОСТу 7.1-2003 пов'язаний, перш за все, з публікацією IFLA в 2011 р. так званого консолідованого Міжнародного стандартного бібліографічного опису (ISBD), призначеного для усіх видів документів, в якому з'явилася нова обов'язкова “нульова” зона, а також модернізовані деякі правила складання опису.

Структура нової версії стандарту в цілому повторює структуру ГОСТу 7.1-2003, зберігаючи спеціальний розділ аналітичного опису, хоча в консолідованому ISBD такого розділу немає.

Для позначення всіх видів об'єктів опису пропонується термін “ресурс”, що дозволяє досягти уніфікації вітчизняної та міжнародної термінології з цього питання.

Правила стандарту регламентуватимуть максимально повний бібліографічний опис для кожного об'єкта — готового бібліографічного продукту, незалежно від формату підготовки.

В якості об'єкту опису в ГОСТі будуть представлені стародруки, що пов'язано, насамперед, з процесом оцифровки та рекаталогізації таких видань.

Одним із складних питань підготовки нового стандарту є визначення статусу елементів опису. В консолідованому ISBD використовуються наступні терміни: “обов'язкові елементи”, “обов'язкові, якщо доступні”, “обов'язкові, якщо застосовуються”, що відрізняється від термінів нині діючого ГОСТу (“обов'язкові” та “факультативні”).

Але найбільш складне та суперечливе питання — нова зона бібліографічного опису, яка згідно заведеного порядку наведення традиційних зон опису визначається як нульова (пропонується така назва “зона форми контенту та засоби доступу”).

В терміносистемі бібліографічного опису пропонується закріпити за терміном “контент” значення категорії, яка розкриває природу інформації ресурсу, його вміст (текст, зображення, звук тощо), а за терміном “зміст” - значення категорії, яка розкриває смислове, тематичне, предметне наповнення ресурсу.

Елемент “форма контенту” визначає природу інформації, яку вміщено у ресурсі та надає можливість вибору з пропонованого: рух, звуки, зображення, музика, об'єкт, програма, текст, усне мовлення, електронні дані, різні форми змісту та інша форма змісту.

Елемент “засіб доступу” характеризує можливості зберігання, використання або сприйняття ресурсу — як за допомогою спеціалізованих пристроїв (апаратів), так і без них.

Для визначення засобів доступу пропонуються такі терміни: аудіо, відео, мікроскопічний, електронний, різні засоби, інший засіб.

У першій редакції нового стандарту змінено назви декількох зон опису на більш конкретні та відповідні до їх наповнення при описі різноманітних об'єктів . Наприклад, зону опису серії дещо розширено і змінено назву на “Зона серії та багаточастинного монографічного ресурсу”.

Однак, не всі зміни назв зон опису, які пропонуються консолідованим ISBD, прийнятні для вітчизняної практики (наприклад, зміна приписаної пунктуації).

Автор статті вважає, що першу редакцію необхідно широко обговорити, зібрати думки спеціалістів та запропонувати нову редакцію. Тільки таким чином можна створити чіткий, логічний та лаконічний документ, який у повному обсязі відповідав би вітчизняним та міжнародним вимогам.

Публікація М. Н. Смірної *“Библиографическая ссылка как феномен единого информационного пространства”* (Библиография. - 2014. - № 5) звертає нашу увагу на такий факт: бібліографічне посилання пов'язують інтернет-документи так само, як і традиційні. Тобто, використання терміну “бібліографічне посилання” при включенні посилань на віртуальні документи до довідкового апарату наукової статті не викликає заперечень.

Такий висновок відповідає тенденції зміни місця бібліографознавства у класифікації наук та зараховує його саме до інформаційних наук.

Бібліографічне посилання - ресурс, який інтегрується з єдиним інформаційним простором та містить відомості про документ — об'єкт посилання, достатній для його пошуку та ідентифікації. На основі бібліографічних посилань формуються довідкові та дослідницькі інформаційні ресурси (пошукові масиви, індекс цитування, довідково-інформаційні апарати наукових документів тощо).

Водночас бібліографічні посилання входять до інфраструктури єдиного інформаційного простору. Вони використовуються при зібранні, обробці, зберіганні, розповсюдженні, пошукові та передачі інформації, як в традиційному підпросторі (людиночитані тексти), так і в підпросторі Інтернету (індексні файли).

Саме з появою Інтернету з'явилися інтернет-посилання (або гіперпосилання) — бібліографічні посилання на сайти, портали, бази даних, телепередачі, відеокліпи, електронні документи тощо. Посилання і тут виконують свої призначення у віртуальному середовищі, додавши до свого набору елементів інтернет-адресу.

Таким чином, посилання пов'язують між собою різні середовища та мережі: традиційні бібліотеки, електронні бібліотеки, інформаційні масиви, мережеві документи.

При цьому усі старі проблеми роботи з посиланнями залишилися, але до них додалися ще й проблеми використання посилань у новому середовищі. Наприклад, неможливо при цитуванні вказати сторінку для деяких видів інтернет-документів, з причини неможливості поділити документ на сторінки (посилання робиться на документ в цілому). Важко вибрати необхідну інтернет-адресу: декілька унікальних UPL на один і той самий документ та його версії завжди присутні у вибірках пошукових машин.

Ідентифікація та пошук конкретного документа в інтернеті при уявному полегшенні роботи насправді породжує нові проблеми. Знайти конкретний документ, навіть при наявності його автора, назви, доволі складно, тому що у відповіді на запит може міститися запис не на оригінал документа, а на його версії або частини.

Зросла омонімія імен і назв, через що уточнення імені автора за допомогою адреси html-документа теж утруднюється.

Методи роботи з такого роду посиланнями поки що не уніфіковані. Набір елементів даних для пошуку та ідентифікації об'єкта інтернет-посилань ще не визначено у методичних матеріалах не тільки для самого документа, але й для його адреси. Ще одне питання, яке виникає при включенні посилань на інтернет-ресурси до списків літератури — це визначення обов'язкових елементів бібліографічного опису.

Часто у текстах наводиться тільки інтернет-адреса. У цьому випадку користувач вимушений розбирати не систематизовані відповіді на запит, визначати потрібні та непотрібні дані тощо. При цьому зниження

ефективності його діяльності часто несправедливо списують на невміння користуватися Інтернетом.

Наступна проблема — поєднання та редагування в одному тексті різноманітних схем бібліографічного опису, які запозичено із різних масивів, різних варіантів транслітерації імен. Її рішення викликає труднощі не тільки у автора, референта, але й у досвідченого бібліографа.

Ще один аспект: кожний пошуковий масив має свій інтерфейс: численні засоби архівування поточних матеріалів, майже до кожного сайту необхідна реєстрація (логіни та паролі змінюються безкінечно), одночасно отримати відомості про параметри масивів (хронологічні рамки, географічне охоплення) нерідко неможливо.

У чому вбачає автор статті вирішення згаданих проблем? По-перше, це стандартизація бібліографічного посилання як умови ефективної наукової роботи. В єдиному інформаційному просторі посилання упорядковуються не тільки завдячуючи традиціям, але й опираючись на міжнародні, національні та відомчі нормативні документи. У нашому випадку — це ГОСТ Р 7.0.5-2008 “Библиографическая ссылка. Общие требования и правила составления”, який базується на консолідованому ISBD.

По-друге, бібліографічне посилання повинно взяти на себе функцію контролю за дотриманням авторських прав та боротьби з плагіатом. Фактографічна точність даних, а також коректне представлення посилань у випадку прямого або опосередкованого цитування забезпечує дотримання авторських прав та фіксацію наукового внеску автора. Велику увагу цьому питанню надає ВАК.

Тема опису ресурсів віддаленого доступу та соціальних сервісів вже висвітлювалася у попередньому випуску “Бібліографічні ідеї та технології”. Публікація Тетяни Добко, Ірини Антоненко та Надії Моїсеєнко **“Бібліографічний опис електронних ресурсів віддаленого доступу та соціальних сервісів Веб 2.0”** (Бібл. вісник. - 2014. - № 4) продовжує розгляд порушених питань. Автори також наводять багато практичних прикладів.³

У сучасному соціокомунікаційному просторі, як свідчать факти, телебачення та Інтернет стали засобом і умовою процесу формування ціннісних орієнтацій людей. Найбільш небезпечним для свідомості й поведінки є вплив телебачення, яке найчастіше використовується цілеспрямовано для маніпулювання людьми, нагнітання агресії, страху, ненависті. Сьогоднішня ситуація в країні тому підтвердження.

Небезпека сучасного стану інформаційного суспільства полягає в тому, що рівень інформаційної культури суспільства не відповідає рівню розвитку інформаційного простору. Відтак, не людина управляє функціонуванням інформаційного середовища, а зовнішнє середовище керує поведінкою людини: йде процес роботизації та деградації особистості.

Сучасний інформаційний простір нав'язує людині велику кількість надлишкової, паразитарної інформації, агресивно втручається в інформаційне середовище людини.

На думку авторів публікації **“Інформаційні потреби та інформаційна культура в сучасному вимірі”** Наталі Грабар та Тетяни Соколовської (Бібл. форум України. - 2014. - № 3), нині найбільш актуальними проблемами є: навчання користувачів формуванню

³ Див. Додаток № 1

інформаційного щита для захисту від шкідливих інформаційних впливів, самостійній роботі й поведінці в швидко мінливому інформаційному та ситуаційному середовищі, а також сприяння розвитку творчих можливостей особистості.

Відомо, що в сучасному інформаційному просторі йде конкурентна боротьба за увагу громадян. Для цього застосовуються різноманітні засоби емоційного впливу на людей. Емоційна взаємодія, що передує інформації, “пробиває” вхід в інформаційне середовище людини і стимулює формування інформаційних потреб, які часто не відповідають ані здоровому способу життя, ані розвитку людини як творчої гармонійної особистості.

Бібліотечне інформаційне середовище, на відміну від слабо структурованого позабібліотечного інформаційного простору, є самоорганізуючою системою.

Умови інформаційного суспільства вимагають нового типу культури особистості — інформаційної культури як складової загальної культури.

Отже, одним з основних напрямків діяльності бібліотек є виховання саме інформаційної культури. Такий механізм наближає діяльність бібліотекарів із формування інформаційних потреб до змісту процесів формування інформаційного світогляду. Звідси випливає необхідність надання допомоги користувачам у формуванні інформаційних потреб на основі системи пріоритетів при відборі інформації до свого інформаційного середовища.

З таким цікавим інструментом інформування громади про діяльність бібліотек, як подкастинг, знайомить стаття Антоніни Тищенко **“Подкастинг у бібліотеках — навіщо та як?”** (Бібл. форум України. - 2014. - № 3).

Автор розглядає подкастинг (процес створення і поширення звуко- і відеопередач у всесвітній мережі), як один із засобів просування бібліотечного сервісу. Використання подкастів дозволяє бібліотекаряю стати більш живим і реальним для заданої цільової аудиторії, впливати на користувачів бібліотеки не тільки ідеями в текстовій формі, а й емоціями, які передаються через аудіо- та відеоряд. Процес запису подкастів є більш творчим, цікавим і зручним, ніж написання тексту: створення подкастів робить з бібліотекаря своєрідного режисера, автора і ведучого своїх програм.

Подкасти можуть існувати у вигляді окремого звукового чи відеофайлу, який розповсюджуються безкоштовно через інтернет для масового прослуховування/перегляду, або серії ресурсів в Інтернеті, що регулярно оновлюються.

Темою для створення подкасту може послужити що завгодно: геніальна думка, яка прийшла у голову і яку записано швидко на диктофон, аудіо/відео інтерв'ю з цікавого людиною або новина в бібліотечній галузі, методичні матеріали, рекомендації, передовий досвід, цікавий та необхідний для аудиторії бібліотечного блогу чи сайту. Залишається тільки підключити творчу фантазію, адже тематика й можливості подкастингу необмежені.

Головне, пам'ятати і дотримуватися одного принципу: подкаст обов'язково повинен мати інформаційну цінність для його слухача чи глядача.

Виділяють три основні види подкастів:

- Відеокаст (відеозапис виступу за темою, пов'язану безпосередньо з тематикою інформаційного ресурсу, на якому

розміщуватиметься; знімається на веб-камеру або цифрову камеру);

- Аудіокаст (аудіозапис закінчених ідей, думок, лекцій, новин, презентацій, який несе в собі явний інтерес і користь для заданої цільової аудиторії; запис оформлюється в mp3-файл, який далі публікується);
- скрінкаст (за допомогою спеціальних програм записуються дії на екрані комп'ютера разом з аудіокоментарями; запис зберігається у форматі Flash-відео або записується на CD/DVD чи інші знімні носії інформації).

Подальша класифікація викликає дискусії у бібліотечних фахівців, адже подкастинг у цій сфері — явище нове, недостатньо вивчене. Однак, враховуючи сучасні тенденції та результати практичної діяльності бібліотек, автор пропонує наступну класифікацію відеокастів:

- буктрейлери (невеликі відеоролики, що розповідають у довільній художній формі про якусь цікаву книгу);
- хаукасти (подкасти, які навчають за допомогою демонстрації);
- рекламні (про бібліотеку, бібліотечні послуги; популяризація читання);
- подієві (про заходи, що проводить чи планує проводити бібліотека);
- тематичні, виховні;
- красзнавчі;
- “зворотній зв'язок” (інтерв'ю з читачами).

За використаною формою подачі матеріалу:

- слайдкаст (аудіо синхронізується з візуальним рядом; створення здійснюється здебільшого за допомогою Microsoft Power-Point,

що дає можливість записати звук та синхронізувати його зі змістом презентації, потім - конвертувати у формат swf чи flv);

- подкаст, створений у техніці скрайбінгу⁴ (новітня техніка презентації, що допомагає візуалізувати інформацію за допомогою графічних символів; в якості інструментів використовуються онлайн-сервіси, спеціальні програми);
- подкаст, створений у техніці stop-motion (кожна сцена знімається покадрово, але кожен наступний кадр містить мінімальні зміни у порівнянні з попереднім; таким чином створюється ефект плавного руху реального життя; найпоширенішими програмами для створення подкастів у цій техніці є VegasPrb та FramebyFrame).

Процес створення подкасту безпосередньо складається з наступного алгоритму:

- вибір теми для подкасту (повинна бути актуальною, цікавою та потрібною читачу ресурсу);
- підбір матеріалів для відеоряду (звісно, з дотриманням авторського права);
- запис тексту, якщо це передбачено сценарієм;
- монтаж (на даному етапі необхідно вирізати/склеїти фрагменти відео, додати звукову доріжку, змінити розмір відео, субтитри, накласти ефекти переходу, різноманітну музику, “звести” звук тощо);

⁴ Див. також: Бібліографічні ідеї та технології. - 2014. - Вип. 2.

- опублікування та просування (опублікувати подкаст можна на бібліотечному сайті або на іншому ресурсі: PodFM (<http://podfm.ru>), YouTube.com, Smotri.com, Myvi.ru та ін.).

Навчившись використовувати усю різноманітність та загальнодоступність подкастів, бібліотеки й надалі розширюватимуть коло зацікавлених у бібліотечних сервісах.

До речі, бібліотеки Запорізької області доволі широко використовують в своїй роботі згадані способи просування своєї продукції та послуг, про що свідчать результати обласного конкурсу “Кращий буктрейлер”, проведеного у 2014 році.

Сьогоднішній книжковий ринок переповнено виданнями, які відповідають різноманітним смакам, потребам та інтересам читачів. Проте деякі видавництва “роблять гроші” за рахунок випуску великої кількості третьосортної книжкової продукції.

Знайти та відібрати дійсно якісну та корисну літературу досить важко. Можна, звичайно, вислухати рекомендації бібліотекарів, спитати думку продавців або пошукати огляди, які представлено у мережевих спільнотах. Проте все це забирає доволі багато часу.

І тут на допомогу приходять книжкові веб-сервіси та соціальні мережі. Знайомство з ними і пропонує Олена Петрова в статті *“Навігатори для пошука изданий и собеседников”* (Библиотека. - 2014. - № 7). Автор відібрала найкращі з них. Наводимо найпопулярніші.

Two-books – оригінальний рекомендаційний сервіс, який надає можливість вибрати видання із списку кращих книг світової літератури (визначається самими відвідувачами сайту). Наразі на сервісі більш 1200 видань. Крім списку тут публікуються цитати, рецензії та персональні рекомендації. Також є можливість скласти індивідуальну бібліотеку.

Мінус — пропонуються тільки ті книги, які прочитані та рекомендовані більшістю читачів.

ImhoNET – мультикультурний рекомендаційний сервіс (створено у квітні 2007 р.), містить персональні рекомендації користувачів — знавців у різноманітних галузях: від літератури та театру до кінематографа, відеоігор, музики тощо. Можна сказати, що це численне сховище інформації, зібраної в тематичні каталоги. Водночас сервіс може бути використаний як соціальна мережа нового покоління.

BookMix, або “Книжковий мікс” - соціальна мережа, яка допомагає легко орієнтуватися у світі друкованих видань. У мережі можна знайти інформацію про останні новинки літератури, поділитися своєю думкою щодо прочитаного. Можливість залишити свої рецензії та знайомство з іншими робить її привабливою для професійних критиків.

Як вважають самі користувачі, все тут виглядає акуратно та стильно. Навігація проста та зручна, немає форуму, але є добре організовані групи з можливістю спілкування. Мережа дозволяє: отримати інформацію про всі новинки книжкового ринку, легко та швидко знайти нових знайомих із схожими літературними інтересами, створити власні групи та електронну бібліотеку, обговорити прочитані книги та просто згадати колись прочитане.

LiveLib, або “Жива бібліотека” - соціальна мережа любителів книг (2007 р.), яка надає можливість: створювати тематичні добірки книг, складати біографії письменників, отримувати рекомендації, знайомитись з рейтингами кращих творів року або місяця, оцінками самих читачів. Дана система працює виключно з літературними творами. Сервіс постійно розвивається. Зараз має такі можливості: оцінювати книги (характеристики “рекомендую”, “нейтрально” та “не подобається”),

додавати рецензії та робити посилання на джерела, спілкуватися на форумі проекту. Крім цього, сайт автоматично генерує рейтинги читачьких переваг, поновлює базу авторів, рецензій, цитат і книг, публікує новини. Проводяться літературні конкурси, ігри та флешмоби. Наразі сервіс має найбільш об'ємну користувачьку базу.

Додаток № 1

Тетяна Добко

Ірина Антоненко

Надія Моїсеєнко

Бібліографічний опис електронних ресурсів віддаленого доступу та соціальних сервісів Веб 2.0

Мультимедіа, телекомунікації, соціальні мережі, веб 2.0, інші інновації в інформаційно-комунікаційних технологіях радикальним чином змінюють способи отримання інформації, спілкування, навчання та обміну знаннями.

Переважна більшість українців користується Інтернет, щоб шукати інформацію, спілкуватися електронною поштою, у соцмережах, розважатися.

Бібліографи, аналізуючи списки використаної літератури до наукових праць, звертають увагу на значну кількість помилок у бібліографічних описах електронних джерел, що заважає останнім виконувати свої безпосередні функції - ідентифікувати ресурс та інформувати споживачів інформації про його зміст.

Стрімке зростання обсягів електронних ресурсів ставить на порядок денний розроблення спеціальних правил для їх бібліографічного

обліку та каталогізації. Ця проблема вже виокремилась у спеціалізовану галузь знання, що швидко розвивається. Існує чимало методів і підходів, розробники яких прагнуть урахувати всі особливості нових об'єктів опису.

Першими нормативними документами, що регламентують бібліографічний опис і каталогізування електронних ресурсів, стали «ISBD (ER): International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources» (Міжнародний стандартний бібліографічний опис для електронних ресурсів), виданий ІФЛА 1997 р., та стандарт метаданих Dublin Core (Дублінське ядро), ініційований у 1995 р. У березні 2003 р. Міжнародною організацією стандартів ISO було затверджено фінальний текст документа ISO 15836 «Information and documentation - The Dublin Core Metadata Element Set», за яким набір елементів Дублінського ядра метаданих затверджено в якості міжнародного стандарту.

Своєрідним відображенням міжнародного стандарту ІФЛА є ГОСТ 7.82-2001 «Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления». Україна офіційно визнала цей стандарт у 2002 р. і також послуговується його напрацюваннями.

Щойно згаданий стандарт для опису електронних ресурсів пропонує таку схему бібліографічного опису:

Основна назва [Загальне позначення матеріалу] = Паралельна назва : відомості, що відносяться до назви / відомості про відповідальність. - Відомості про видання = Паралельні відомості про видання / відомості про відповідальність, що відносяться до видання, додаткові відомості про видання. - Позначення виду ресурсу (обсяг ресурсу). - Місце видання : ім'я видавця, дата видання (Місце

виготовлення : ім'я виготовлювача, дата виготовлення). - Специфічне позначення матеріалу та кількість фізичних одиниць : інші фізичні характеристики ; розмір + відомості про супровідний матеріал. - (Основна назва серії або підсерії = Паралельна назва серії або підсерії : відомості, що відносяться до назви серії або підсерії / відомості про відповідальність, що відносяться до серії або підсерії, ISSN ; нумерація усередині серії або підсерії). - Примітка. - Стандартний номер = Ключова назва : умови доступності та (або) ціна.

Однак, і після прийняття ГОСТу 7.82-2001 у авторів і бібліографів продовжують виникати питання до бібліографічного відображення електронних публікацій. Хоча в стандарті заявлено, що він поширюється на всі, включаючи і мережеві, електронні ресурси, документ унормовує переважно ресурси локальні. Автори стандарту обмежилися лише деякими прикладами інтернет-ресурсів, а саме, сайтами установ і цілісними інформаційними ресурсами, базами даних і мережевими електронними періодичними виданнями.

Стандарт не дає тлумачення бібліографічного опису таких видів джерел, як окрема веб-сторінка, електронний лист, повідомлення зі списку розсилки, повнотекстовий документ із бази даних, ресурси соціальних мереж, на котрі доводиться посилатися.

Складнощі опису віддалених електронних ресурсів, на відміну від традиційних, пояснюються нестабільністю їх вмісту, відсутністю уніфікації в їхньому оформленні, недостатньою орієнтованістю стандартів на їх бібліографічний опис, неволодінням навичками роботи в мережі авторами і бібліографами.

Якщо спиратися на вітчизняний ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, адаптувати американські розробки до української практики та врахувати

зарубіжні правила бібліографічного опису документів, то можна адекватно описати найбільш поширені типи ресурсів Інтернету.

У даному разі важливим є не копіювання характеристик ресурсу, як у традиційному виданні, а виділення параметрів, що дають змогу точно ідентифікувати цифрове джерело. Тому при складанні бібліографічного опису мережевих електронних ресурсів доцільно використовувати положення стандартів, а також методичні рекомендації вітчизняних та зарубіжних вчених.

У бібліографічних списках можна використовувати схему спрощеного бібліографічного опису з усіма обов'язковими та лише частиною факультативних елементів. Вона є цілком слушною при складанні списків джерел до курсових, дипломних, магістерських робіт, дисертаційних досліджень, прикнижкових і пристатейних списків рекомендованої літератури. Ось її схематичний вигляд:

Основна назва [Загальне позначення матеріалу] : відомості, що належать до назви / перші відомості про авторство чи відповідальність. - Відомості про повторність видання. - Позначення виду ресурсу - Місце видання : Назва (ім'я) видавця, рік видання (створення ресурсу). - (Основна назва серії чи підсерії; т., №). - Режим доступу. - Інформація про джерело основної назви. - Інформація про дату перегляду.

У примітці про режим доступу (для ресурсів віддаленого доступу) після слів «Режим доступу» ставиться двокрапка та зазначається адреса (URL) електронного ресурсу. Дата перегляду подається в окремій примітці після зауваги про джерело основної назви. Відомості про дату перегляду, перевірки доступу до документа дуже важливі, оскільки Інтернет характеризується мінливістю. До того ж у рекомендаціях

зарубіжних фахівців дата перегляду (перевірки наявності доступу до електронного документа) є обов'язковим елементом.

Українські культурні цінності в Росії: спроба діалогу про повернення, 1930 р. [Електронний ресурс] / упоряд.: О. Нестуля, С. Нестуля ; Держ. служба контролю за переміщенням культур. цінностей через кордон, НАН України, Ін-т історії України, Держ. ком. архівів України, Полтав. ун-т споживчої кооперації України. - Електрон. дані. - Полтава : РВВ ПУСКУ, 2006. - 331 с. : іл. - (Серія «Повернення культурного надбання України: документи свідчать» ; вип. 4). - Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?litera&kat=3&id=2080>. - Назва з екрана.

Державний архів Волинської області [Електронний ресурс] : путівник / редкол.: Г. Боряк [та ін.] ; наук. ред. Г. Бондареню ; авт.-упоряд.: В. Гика [та ін.] ; Держ. арх. служба України, Держ. архів Волин. обл. - Електрон. дані. - Луцьк : Надстир'я, 2011. - 952 с. - (Архівні зібрання України. Путівники). - Режим доступу. - http://volyn.archives.gov.ua/Publicat/arkhiv_Volyn.pdf - Назва з екрана - Дата перегляду: 14.05.2014.

Ярошенко Т. Могилянська Бібліотекарка [Електронний ресурс] : цікавинки зі світу бібліотек та бібліотечних технологій, ресурсів, сервісів, ідей від Тетяни Ярошенко : [блог] / Тетяна Ярошенок ; Нац. ун-т «Києво-Могил. акад.». - Електрон. дані. - [Київ, 2010-2014]. - Режим доступу: <http://kmalibrary.blogspot.com/>. - Назва з екрана. - Дата перегляду: 10.02.2014.

На окрему увагу заслуговує аналітичний опис електронних ресурсів, адже у науковій діяльності дуже часто виникає потреба бібліографічного опису частини електронного ресурсу (статті з

інформаційного порталу, електронного журналу, сторінки сайту тощо), для ідентифікації та пошуку якої потрібні відомості про електронний ресурс, де вона розміщена. Аналітичний бібліографічний опис електронного ресурсу має дві частини, розділені двома навкісними рисками:

Опис частини електронного ресурсу [Загальне позначення матеріалу] // Опис електронного ресурсу, де розміщено відомості про ідентифікувальний (цілісний) ресурс.

Варто звернути увагу на найпоширеніші помилки при аналітичному описі. Зокрема, це: оформлення бібліографічного опису частини електронного ресурсу як опису цілісного електронного ресурсу; наведення замість адреси частини електронного ресурсу, яка є об'єктом опису або адреси ідентифікувального ресурсу, де розміщено цю частину; подання відомостей про загальне позначення матеріалу після назви ідентифікувального ресурсу, а не після назви частини ресурсу

Багато авторів у бібліографічних описах наводять явно недостатню кількість відомостей, вказуючи у посиланні лише ім'я автора, назву документа та його електронну адресу. А часто - тільки електронну адресу.

Частково причинами цього є обмеженість даних про ресурс на сайті. Надзвичайно складно, а часом зовсім неможливо, встановити осіб, які несуть відповідальність за публікацію, визначити ресурс (документ), в якому міститься складова частина, не кажучи вже про місце і дату публікації (створення). Зробити це буває нелегко не тільки пересічному користувачеві, але й професійному бібліографу.

Відомо, що основними функціями бібліографічного опису є інформаційна, ідентифікаційна та пошукова. При описі мережкових

ресурсів пошукову функцію виконує електронна адреса.

Відомості про ресурс, в якому вміщена така його складова частина, як веб-сайт, електронний журнал тощо, дадуть змогу отримати повноцінне уявлення про мережевий (онлайновий) документ. Тому коротке (відсічене) посилання допустимо давати лише у примітках до основного тексту і лише тоді, коли в тексті подається характеристика документа.

При описі й цитуванні окремих веб-сторінок найважче дається ідентифікація автора. У разі відсутності цих даних припустимо вказувати назву сайту (підприємство або мережевий проект), на якому розміщене джерело. Це не завжди коректно, однак, такий варіант надає опису більш закінченого вигляду. Назва документа (поле TITLE) береться з назви веб-сторінки або, за відсутності необхідних даних у назві, - безпосередньо з титульного екрана.

Бібліографічний опис сторінки включає такі обов'язкові елементи: *Автор. Назва сторінки. Загальне позначення матеріалу - Відомості про відповідальність. - Електронна адреса (URL, Uniform Resource Locator - визначник місцезнаходження ресурсу), тобто режим доступу. - Відомості про джерело назви. - Примітки про бібліографічну історію електронного ресурсу (дата розміщення, частота змін змісту веб-ресурсу або його періодичність; зв'язок з іншими виданнями цього ресурсу). - Дата перегляду*

Приклади опису віддалених електронних ресурсів:

Павлюк І. Василь Стус : текст - контекст - надтекст (Ревізія свідомості - або мій Стус) [Електронний ресурс] / Ігор Павлюк // Поетичні майстерні. Ігор Павлюк. - Електрон. дані. - Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=43860>. - Назва з екрана. - Дата

публікації 24.01.2010. - Дата перегляду: 23.06.2014.

Соболев Є. Що робив Люстраційний юмітет за 100 днів [Електронний ресурс] / Єгор Соболев // Українська правда. Блоги. - [Київ]. - Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.Ua/authors/sobolev/5390f504d3b7d/0>. - Назва з екрана. - Дата публікації : 06.06.2014. - Дата перегляду: 10.06.2014.

Довідкові служби бібліотек України [Електронний ресурс] // Пан Бібліотекар : блог про бібл. справу та інформ. технології. - Режим доступу : http://panbib-liotekar.blogspot.com/2010/11/blog-post_19.html. - Назва з екрана. - Дата публікації: 19.11.2010. - Дата перегляду : 24.06.2014.

Усвідомлюючи складність опису й цитування електронних джерел, власники деяких інтернет-ресурсів вказують, яким чином слід цитувати їхні матеріали. Так, популярна нині «Вікіпедія» подає свої рекомендації опису статей з енциклопедії і пропонує власні приклади опису у різних стилях.

Беззаперечно, такі рекомендації не відповідають бібліографічним стандартам, скоріш вони можуть слугувати джерелом відомостей для формування стандартизованого опису За вітчизняними правилами, стаття з Вікіпедії може бути описана таким чином:

Ковальчук Галина Іванівна [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. - Електрон. дані. - Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Ковальчук_Галина_Іванівна. - Назва з екрана. - Дата останньої правки : 8.12.2012. - Дата перегляду : 12.02.2014.

У лівій колонці Вікіпедії під рубрикою «Панель інструментів.

Цитувати сторінку» подається фактографічна інформація про статтю, яка може бути використана при складанні її бібліографічного опису:

При цитуванні повідомлень соціальних мереж (наприклад, для Facebook зарубіжні фахівці радять вказувати тип сторінки: Fan Pages, Group Pages, Profile Information), час публікації. При описі цих ресурсів за APA-стилем рекомендується вказувати у вихідних даних: автора, дату публікації, заголовок і електронну адресу (URL). Зокрема, для Twitter опис поля автора складається з реального прізвища з ініціалами та імені автора в соціальній мережі, яке наводиться у квадратних дужках (якщо реальне ім'я невідоме, ім'я автора у соціальній мережі наводиться без квадратних дужок). Для Facebook та Google+ наводиться надане у соцмережі ім'я у квадратних дужках. Слід зауважити, що при цитуванні матеріалів із соцмереж, у полі автор не завжди зазначається ім'я автора, а, зазвичай, - ім'я особи, яка розміщує повідомлення.

Поле дати включає рік, місяць і день публікації. Якщо дата невідома, необхідно зазначити «без дати» (б. д.) або вказувати рік «приблизно» у квадратних дужках.

Поле назви містить ім'я сторінки або зміст чи текст повідомлення (до 40 перших слів тексту), тобто, якщо немає назви допису рекомендується подавати частину тексту. Не можна у заголовку використовувати проміжні вихідні дані. Тобто, необхідно подавати в описі ресурсу останній варіант допису.

Якщо у повідомленні немає слів (наприклад, фото без тексту) необхідно подати опис об'єкта у квадратних дужках). Після назви при описі у квадратних дужках слід зазначити форму змісту: (наприклад, поточний допис (статус), повідомлення, фотографія, стрічка новин, відеофайл, фотоальбом тощо).

Електронна адреса містить URL об'єкта опису, який якнайточніше спрямовує до нього користувача. Якщо зміст об'єкта опису може змінюватися, в описі обов'язково зазначається дата перегляду (перевірки доступу). Але, якщо повідомлення вже містить конкретну дату, з ним пов'язану, дата перегляду не вказується.

Доцільно зазначати не лише коротку адресу, що включає автора допису і назву мережі, а й точну електронну адресу повідомлення (у Facebook, ВКонтакте її можна знайти, якщо натиснути на дату повідомлення), адже з часом їх дуже важко шукати, якщо авторські сторінки містять багато дописів. Наприклад: https://www.facebook.com/ddkremin/posts/234415366739656?stream_ref=1- (адреса конкретного ресурсу, що описується), а не <https://www.facebook.com/ddkremin?fref=ts>, що є загальною адресою сторінки поета Дмитра Кременя.

Кремінь Д. Сузір'я Коня [Електронний ресурс] : [вірш] / Дмитро Кремінь // Facebook. Дмитро Кремінь. – Режим доступу: https://www.facebook.com/ddkremin/posts/234415366739656?stream_ref=1. - Назва з екрана. - Дата публікації: 24.12.2013. - Дата перегляду: 25.04.2014.

Нижче наводимо приклади опису документів соціальних мереж, урахувавши чинні стандарти України бібліографічного опису та зарубіжний досвід.

Українська Наукова Інтернет-Спільнота [Електронний ресурс] : укр. наука в Інтернет : [соц. мережа]. - [Львів, 2008-]. - Режим доступу. - <http://www.nauka-online.org/>. - Назва з екрана. - Дата перегляду: 10.06.2014.

Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ [Електронний ресурс] : Відкрита група Центру науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : [офіц. сторінка Центру науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського]. - [Київ, 2013-] // ВКонтакте. – Режим доступу: vk.com/cnbinbuiv. - Назва з екрана. - Дата перегляду: 11.06.2014.

Гримич М. [Маруна Нрумуч] [Інформація про участь видавництва «Дуліби» в IV Міжнародному фестивалі «Книжовий Арсенал»] / Марина Гримич // Facebook. Маруна Нрумуч. - Режим доступу : https://www.facebook.com/maryna.hrnych/posts/5671844867137177stream_ref=1. - Назва з екрана. - Дата публікації: 10.04.2014. - Дата перегляду: 11.04.2014.

Кличко В. [Враження від спілкування з дітьми у таборі "Школа успіху", організованому Фондом братів Кличків] [Електронний ресурс] / Віталій Кличко //ВКонтакте. Віталій Кличко : офіц. сторінка Віталія Кличка. - Режим доступу : http://vk.com/vitaliy_klychko?w=wall82973058_641. - Назва з екрана. - Дата публікації: 17.07.2013. - Дата перегляду : 28.07.2013.

Національна історична бібліотека України [Історична бібліотека. HistoricalLib] [з 22.09 у виставковому залі експонується книжкова виставка «Подвигом увіковічені», присвячена Дню партизанської слави] [Електронний ресурс] // Twitter. Історична бібліотека. - Режим доступу : <https://twitter.com/HistoricalLib/status/382460428493668352>. - Назва з екрана. - Дата публікації: 24.09.2013. - Дата перегляду : 26.09.2013.Obama В. [BarackObama] ["We want everybody to act like adults, quit playing games, realize that it's

not just my way or the highway"] [Electronic resource] / Barak Obama // Twitter. Barak Obama Quotes. - Mode of access: <https://twitter.com/QuotingObama/status/228616424854261760>. - Title from the screen. - 26.07.2012. - Date of appeal: 17.06.2014.

Вітання з Всеукраїнським днем бібліотек! [Електронний ресурс] : відео-привітання з Всеукр. днем б-к / УБА: Укр. бібл. асоц. // YouTube. - Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=bXtk4Zmcb6A>. - Назва з екрана. - Дата публікації: 30.09.2013. - Дата перегляду : 1.10.2013.

Отже, аналіз чинних стандартів опису електронних ресурсів та рекомендацій вітчизняних і зарубіжних фахівців засвідчив, що бібліографічний опис електронних ресурсів віддаленого доступу має містити ті самі основні елементи, що й опис друкованих видань.

При описі електронних ресурсів слід мати на увазі їх мінливість і нестійкість. Вони не лише часто змінюють зміст (редагуються, доповнюються, актуалізуються), URL-адресу але й можуть повністю зникнути. Тому доцільно архівувати необхідні документи, зберігати важливі повідомлення з соціальних мереж засобом копіювання екрана.

Сподіваємося, що у новому поколінні стандартів, буде повніше регламентовано опис усіх типів і видів електронних ресурсів.

Список літератури:

1. Грабар Н. Інформаційні потреби та інформаційна культура в сучасному вимірі / Наталя Грабар, Тетяна Соколовська // Бібл. форум України. - 2014. - № 3. - С. 5-7.
2. Добко Т. Бібліографічний опис електронних ресурсів віддаленого доступу та соціальних сервісів Веб 2.0 / Тетяна Добко, Ірина Антоненко, Надія Моїсеєнко // Бібл. вісн. - 2014. - № 4. - С. 12-21.
3. Калинина Г. П. Развитие стандартов на библиографическое описание / Г. П. Калинина // Библиография. - 2014. - № 4. - С. 11-18.
4. Петрова Е. Навигаторы для поиска изданий и собеседников / Елена Петрова // Библиотекарь. - 2014. - № 7. - С. 26-30.
5. Смирнова М. Н. Библиографическая ссылка как феномен единого информационного пространства / М. Н. Смирнова // Библиография. - 2014. - № 5. - С. 29-34.
6. Тіщенко А. Подкастинг у бібліотеках — навіщо та як? / Антоніна Тіщенко // Бібл. форум України. - 2014. - № 3. - С. 59-63.

Підготувала:

М. Маслова

Відповідальний за випуск:

І. Степаненко